

# דין 'כל שיש בו' ברכת השניצל, הקרמבו והצ'ולנט

עמיטל אוחיון<sup>1</sup>

## מבוא

מאכלים רבים מכילים בתוכם מרכיבים מחמשת מיני דגן. חלק ממטרות הדגן הן לתת טעם חשוב במאכל ולהזין את בני האדם. כיוון שכך, נתנו חכמים חשיבות מיוחדת לחמשת מיני דגן וקבעו כלל מיוחד לגביהם (ברכות לו, ב): "כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות".

בעקבות זאת, נעסוק בעז"ה במצבים בהם חל דין 'כל שיש בו'. נבחן את הדברים מסוגיות הגמרא, דרך הראשונים והאחרונים עד לפסיקת ההלכה בימינו. בנוסף, ננסה ליצור מעין תבנית שבה יקבע ברכתם של מאכלים באופן שיטתי, על פי המאפיינים שיוגדרו. בעקבות זאת, נברר את ברכתם של מאכלים פרטיים שנידונו בפוסקים כגון שניצל, קרמבו וצ'ולנט, ונביא את דעותיהם של רבני הישיבה במאכלים אלו.<sup>2</sup>

## א. עיון בסוגיות הגמרא

הגמרא מביאה מימרא בשם רב ושמואל:

גופא: רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין, מברכין עליו בורא מיני מזונות [...].

(ברכות לו, ב)

כלומר, כל מאכל המורכב ממרכיבים שונים, ובתוכם נמצא גם אחד מחמשת מיני הדגן, ברכת המאכל תהיה בורא מיני מזונות.

כלל זה הובא כחלק מסוגייה אחרת שבה הגמרא עוסקת קודם לכן – סוגית 'חביץ קדרה'.

---

<sup>1</sup> אודה ה' בכל לבב על אשר זיכני לעסוק בתורתו הקדושה ולכתוב את אשר למדתי. ארצה להודות לרב גד מכטה שעזר לי בהבאת המקורות השונים, על הידע הנוסף שהנחיל לי וכן על נקודות למחשבה שהוסיפו רבות. כמו כן אודה לעורך התוכן דביר במברגר שישב עמי ימים ולילות בליבון ובחידוד הסוגיות. ארצה להודות גם כן לחבריי לשיעור, יוסף פרנק ויהונתן אלגרבל שתיקנו אותי על טעויותיי. נעזרתי גם במאמרו של הרב שמואל אריאל שהתפרסם בכתב העת גולות י ('עיקר וטפל במיני דגן', תשס"א; מופיע גם באתר אסיף).

<sup>2</sup> במסגרת מאמר זה נדון בברכה ראשונה בלבד – דיון בברכה האחרונה דורש עיסוק נרחב בפני עצמו.

הגמרא דנה מהי הברכה הראויה לברך על מאכל הנקרא 'חביץ קדרה' או 'דייסא' (מאכל העשוי מתערובת קמח, שמן ודבש). בסוגייה זו נחלקו האמוראים רב יהודה ורב כהנא, ולמסקנה, פוסקת הגמרא את סברתו של רב כהנא שטוען כי הברכה על מאכל זה הינה בורא מיני מזונות, כיוון שהקמח הוא העיקר בתבשיל, על אף שהוא אינו הרוב<sup>3</sup>. כהוכחה לדבריו של רב כהנא, מביאה הגמרא את המימרא של רב ושמואל.

בהמשך, הגמרא מביאה מחלוקת הדומה למחלוקתם של רב יהודה ורב כהנא:

אמר רבא: האי ריהטא [הוא חביץ קדרה – רש"י] דחקלאי [בני כפר – רש"י], דמפשי ביה קמחא [שמרבים בו קמח – רש"י] – מברך "בורא מיני מזונות" מאי טעמא? דסמידא [סולת – ע.א.]. עיקר, דמחוזא [בני כרך – רש"י] – דלא מפשי ביה קמחא, מברך עליו "שהכל נהיה בדברו" מאי טעמא? דובשא עיקר. והדר אמר רבא: אידי ואידי "בורא מיני מזונות", דרב ושמואל דאמרי תרוייהו 'כל שיש בו מחמשת המינים – מברכין עליו "בורא מיני מזונות"'.<sup>3</sup>

(ברכות לו, ב)

גם כאן הגמרא פוסקת להלכה שכל מאכל המעורב עם אחד מחמשת מיני דגן, מברכים עליו בורא מיני מזונות, אך הגמרא מחדשת שגם כאשר ישנה כמות מועטת של קמח עדיין הברכה תישאר בורא מיני מזונות.

אולם, הגמרא מצמצמת את הכלל:

אמר רב אשי: כי הוינן בי רב כהנא – אמר לן: תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא – "בורא פרי האדמה", דלפתא דמפשו בה קמחא טפי – "בורא מיני מזונות", והדר אמר: אידי ואידי "בורא פרי האדמה", והאי דשדי בה קמחא טפי – לדבוקי בעלמא עבדי לה.

(ברכות לט, א)

דהיינו, כאשר הקמח נועד בשביל לדבק את המאכל, אפילו אם יש כמות גדולה הכלל של רב ושמואל אינו חל, ויש לברך את הברכה המקורית של המאכל.

## ב. הגבלת דין 'כל שיש בו' – מחלוקת ראשונים

כפי שראינו בגמרא, כל תבשיל המכיל אחד מחמשת מיני דגן ברכתו בורא מיני מזונות, חוץ ממקרה בו הדגן ניתן לדבק את המאכל. ברם, בראשונים מצאנו הגבלות נוספות לדין 'כל שיש בו'. להלן נציג את מחלוקת הראשונים בעניין זה.

<sup>3</sup> הכלל של עיקר וטפל מקורו במשנה (ו, ז).

דין 'כל שיש בו'

הרשב"א כותב על סוגיית 'ריהטא דחקלאי' שראינו לעיל:

דובשא עיקר, פי' רובו דבש ומיעטו סולת, ואי נמי עיקרו מחמת דובשו וסלתו להטעימו ולהכשירו. ומכל מקום כיון דסולתו מעורבבו להכשירו מברכין על הסולת כדאסיקנא מהא דרב ושמואל.

(חידושי הרשב"א לז, ב ד"ה דובשא)

הרשב"א מבין שעל אף שהדבש במאכל הוא העיקר, הקמח נועד בשביל להכשירו ולהטעימו, ועל כן מברכים בורא מיני מזונות. נראה לפי דבריו שהכלל של רב ושמואל יחול רק כאשר הדגן ניתן לצורך טעם בתערובת.

כך נראה גם מדברי הרמב"ם:

כיצד היא הטפילה המעורבת, לפת או כרוב שבישלו, ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינים כדי לדבוקו, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, שהלפת הוא העיקר וקמח זה טפילה. שכל דבר שמערבין אותו כדי לדבוק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע התבשיל, הרי זה טפילה לו. אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובת, הרי הוא עיקר. לפיכך, מיני דבש שמבשלין אותן, ונותנין בהן חלב חיטה כדי לדבוק, ועושין מהן מיני מתיקה, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, מפני שהדבש הוא העיקר.

(רמב"ם ברכות ג, ו)

לעומת זאת, במאירי מצאנו הגבלה אחרת:

כל תבשיל מאלו הנזכרים שהם בדין בורא מיני מזונות אם עירב בו דברים אחרים כגון דבש ושמן תבלין, אעפ"י שהכניס בו מהן הרבה, הואיל ויש בו מחמשת המינים, ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים אעפ"י שרובו מדברים אחרים הולכים אחר אותו המין.

(מאירי לז, א ד"ה כל תבשיל)

לדעת המאירי, ההגדרה הקובעת את ברכת המאכל, נקבעת על פי מהותו של המאכל. אם המאכל אינו קרוי על שם אחד מחמשת מיני הדגן, על אף שיש בו דגן שבא להטעימו, אין לברך עליו 'בורא מיני מזונות'.

התוספות מוסיפים מאפיין אחר:

[...] וכן כשנותנים קמח לתוך פולין או לתוך עדשים או כרישים וכן לתוך שקדים

שעושים לחולה, אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך בורא מ"מ ואם לדבק בעלמא אינו צריך לברך בורא מ"מ וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממה נפשך.

(תוספות ברכות לו, ב ד"ה כל)

התוספות מחדשים שרק כאשר הדגן שבתוך התבשיל נועד בשביל לסעוד את הלב, כלומר להשביע את האדם על ידי כמות מספקת, חל דין 'כל שיש בו' ויברכו 'מזונות' על המאכל. אולם, התוספות בסוף דבריהם מסתפקים בדבר זה וסוברים שיש להחמיר ולאכול את הדגן בתוך הסעודה.

לסיכום: ראינו הגבלות שונות בראשונים לדין שהביאו רב ושמואל (שכל תערובת שיש בה אחד מחמשת מיני דגן, מברכים בורא מיני מזונות). הרשב"א טוען שיש לברך 'מזונות' רק במקרה שבו הדגן נותן טעם בתערובת, וכך פסק הרמב"ם. המאירי סובר שרק כאשר המאכל קרוי על אחד מחמשת מיני דגן, דהיינו שהדגן מגדיר את המאכל כדבר חשוב, ניתן יהיה לברך בורא מיני מזונות. כמו כן, ראינו את דברי התוספות שהכלל של רב ושמואל חל רק כאשר הדגן שבתערובת משביע את האדם.

## ג. פסיקת ההלכה

מרבן השולחן ערוך פסק את דין 'כל שיש בו':

חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה; אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, דבטל בתבשיל.

(שולחן ערוך רח, ב)

המשנה ברורה מבאר את דברי השולחן ערוך:

כיון דהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל, והוא מחמשת המינין דחשיבי, הוא העיקר [...].

(שם, ז)

נראה אם כן, שלהלכה הוא פסק את דעתו של הרשב"א שסבר שיש לברך 'מזונות' רק בזמן שהקמח נועד להטעים המאכל.

דין 'כל שיש בו'

במקום אחר, מרן השולחן ערוך הביא להלכה את דברי הרמב"ם שראינו לעיל שפסק גם כן כדברי הרשב"א<sup>4</sup>:

כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוסט את הטפילה; וכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע התבשיל, ה"ז טפילה אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות, הרי הוא עיקר; לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך במ"מ, מפני שהדבש הוא העיקר.

(שולחן ערוך רד, יב)

אולם, מרן השולחן ערוך פסק גם את דברי התוספות:

כשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושים כן כדי שיסעוד הלב מברך בורא מיני מזונות; ואם לדבק בעלמא, אינו מברך בורא מיני מזונות; וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא, ופטור ממנה.

(שם רח, ג)

אם כן, לכאורה נראה שהשולחן ערוך פסק ששני הדברים נכונים – צריך שהמאכל יינתן כדי להוסיף טעם, וגם כדי להשביע, כדי שיברכו עליו בורא מיני מזונות. אולם, נראה שהשולחן ערוך מסתפק בהלכה זו, שכן הוא סובר כדעת התוספות שיש להחמיר ולאכול את השקדים בתוך הסעודה. על כן, אפשר להתלבט בדברי השולחן ערוך, האם כוונתו היא שכדי שיחול דין 'כל שיש בו' צריך שהדגן יינתן גם לטעם וגם לשובע, או שמספיק אחד משני המאפיינים הללו.

הט"ז (רח, ג) מוכיח שדווקא כשנותנים את הדגן כדי להשביע אף כשאין מורגש הטעם של הקמח, מברכים בורא מיני מזונות. אולם, הביאור הלכה (רח, ט ד"ה מברך) הביא את דעות האחרונים שחולקים על הט"ז. הפסקי תשובות (רח, ד) הביין בדעת המשנה ברורה

---

<sup>4</sup> אמנם, השולחן ערוך הביא את ההלכה בסימן רב, העוסק בברכת 'שהכל', כאשר בסופו הוא עוסק במקרים של עיקר וטפל. לכאורה, השולחן ערוך היה צריך להביא דין זה בסימן קסח, ביחד עם דיני ברכת 'בורא מיני מזונות' (וכבר עמדו בזה האחרונים). מסתבר לומר, שהסיבה לכך נובעת מכך שהשולחן ערוך הביין בדעת הרמב"ם שהדין של 'כל שיש בו' אינו דין פרטי, אלא הינו דין כללי בדיני עיקר וטפל והרמב"ם (בעקבות הגמרא) נקט רק דוגמה המראה שהדגן הוא עיקר בתערובת. הכלל של "עיקר וטפל" אומר שיש ללכת אחר החשוב בתערובת תמיד. אם יש דגן תמיד הוא החשוב, ואם לא – הולכים אחר הרוב (או פתרון אחר למציאת העיקר). גם מדברי הרמ"א נראה שדין 'כל שיש בו' אינו דין פרטי אלא דין כללי, שכן הוא הוא נוקט בדוגמה שאינה עוסקת בדיני ברכת מזונות. עיין בדברי השולחן ערוך (רד, כז) שנראה מדבריו גם כן שהולכים אחרי החשיבות, ולכן אמנם אין זה לגמרי כמו בדגן, שהרי בדגן גם שיעור כל שהוא מוגדר חשוב ויברכו מזונות, אבל גם בדין הרגיל של עיקר וטפל הברכה נקבעת על פי החשיבות.

(רח, ז-ח) שמספיק אחד מהמאפיינים בלבד בכדי להתחייב בברכת בורא מיני מזונות, וכך גם הובא בשו"ת אור לציון (חלק ב, יד, ט). האבני נזר (לח, ה) חשש לדברי התוספות הללו, ולכן פסק (מדין ספק ברכות להקל) שאם האדם מתכוון להוסיף קמח כדי לשבוע, אפילו הקמח מיעוט, מברכים 'מזונות', אך אם הדגן בא להוסיף טעם בלבד, אין מברכים בורא מיני מזונות, אלא אם הוא הרוב בתערובת. אם כן, נראה מדבריו שצריך את שני המאפיינים יחד – גם שהדגן יינתן לטעם וגם שיינתן לשובע. אולם, לעניות דעתי נראה כדעת הפסקי תשובות.

אמנם, נראה שישנה הגבלה נוספת לדין 'כל שיש בו'. בראשונים מצאנו שדין 'כל שיש בו' נכון רק במצב בו המאכל נחשב כ'תבשיל' או כ'תערובת', אולם, במצב בו המרכיבים מופרדים באופן מוחלט, לא ניתן לברך עליהם 'בורא מיני מזונות' בלבד. לפיכך, ננסה להגדיר בעז"ה מה ההגדרה של 'תבשיל' או 'תערובת' עליהם דיברו הראשונים.

## ד. הגדרת תבשיל כ'מאכל אחד'

ניתן לחלק את רוב התבשילים לשני סוגים שונים. ישנם תבשילים המורכבים מתערובת אחידה אשר ניתן לראות בבירור שהם נעשו במטרה ליצור תבשיל אחיד שאין כל מרכיב ניכר בפני עצמו (עיסה אחת שלימה). ויש תבשילים, העשויים מתערובות שאינן אחידות, כלומר, שכל מרכיב בתבשיל ניכר בפני עצמו וניתן בקלות להפריד מרכיב אחד מהשני. נראה ברור, שכל מה שסברו רב ושמואל, הינו רק בתבשיל אחיד, שהדגן שבו עיקר ולכן רק אז נברך עליו בורא מיני מזונות. אולם כאשר מדובר בתערובת שאיננה אחידה, מסתבר שהכלל של רב ושמואל אינו חל ועל כן יש לברך שתי ברכות נפרדות. לדוגמה: לאדם יש בצלחת פתיים ועוף – הייתכן לומר שמברכים 'מזונות' על הפתיים ופוטרים את העוף? לא ייתכן לומר זאת. כדבר הזה מפורש גם בדברי המיוחס לריטב"א<sup>5</sup>:

ומיהו דווקא בתערובת הוא דאמרינן דכל שיש בו מה' המינים מברכין עליו ואפילו היו שאר התערובת עיקר, דלעולם חמשת המינים עיקר, אבל כשאננם בתערובת, פעמים שהיא טפילה ואפילו פת ואין מברכין עליו כלל [...] וטעמא דמילתא דכשהוא בתערובת אפילו מועט, מכל מקום לעיקר תבשיל הוא שם, ואף על פי שמרבה בשאר מינים והוה עיקר לגביה, מכל מקום כיון דהוא מעיקר התבשיל, הוא חשיב. אבל כשהוא בעין ובא עם המליח או עם פירות גינוסר [דוגמאות שהמשנה

<sup>5</sup> המיוחס לריטב"א נדפס בתחילה כ'שיטה מקובצת' על מסכת ברכות, ובמהדורת מוסד הרב קוק הוא נדפס כחידושי הריטב"א. לשאלת ייחוסו עיין בהקדמה לחידושי הריטב"א במהדורת מוסד הרב קוק.

דין 'כל שיש בו'

(מד, א) מביאה כדוגמה לעיקר וטפל במאכלים נפרדים – ע"א] אינו עיקר כלל, ולא בא אלא להכשיר את פיו.

(מיוחס לריטב"א לז, א ד"ה הכוסס)

המיוחס לריטב"א כותב באופן חד משמעי, שאין הכלל של רב ושמואל מתקיים כאשר הדגן נוסף לתבשיל שאינו תערובת – תבשיל המורכב ממאכלים נפרדים לחלוטין שניתן לנתקם בקלות, כגון פת ומליח. ברם, כאשר הדגן בתוך תערובת, הדגן הוא העיקר בתבשיל ועל פי הכלל של עיקר וטפל יש לברך 'בורא מיני מזונות'.

אך מה נאמר במאכל כגון סלט ירקות שהתערבב יחד עם קרוטונים? הרי ניתן להפריד בקלות כל מרכיב ולברך שתי ברכות נפרדות, האם נאמר שהוא 'מאכל אחד', ונברך עליו ברכה אחת, או שהוא מוגדר כשני מאכלים ונברך עליהם שתי ברכות? אם כן, צריך לבדוק היכן הגבול עובר – מתי נגדיר תבשיל כ'מאכל אחד' ומתי לא.

הרמב"ם נותן הגדרה מפורשות ל'תערובת אחידה' ול'תערובת לא אחידה':

[ו] כיצד היא הטפילה המעורבת? לפת או כרוב שבישלו, ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינים [...].

[ז] כיצד הטפילה שאינה מעורבת? הרי שצריך לאכול דג מליח, ואכל הפת עמו כדי שלא יזיק המלח גרונו ולשונו [...].

(רמב"ם ברכות ג, ו-ז)

כלומר, תערובת אחידה הינה מעשה קדירה, שהדגן ושאר המינים שבה, התבשלו יחד (לא ייתכן לומר שהרמב"ם דיבר על כרוב שבישלו כבר, ורק אחר כך הוסיף לו קמח, מכיוון שאין רגילות לאכול כך) ונעשו כעיסה אחת – כמו שקורה ב'מעשה קדירה'. לעומת זאת, תערובת שאינה אחידה, מוגדרת כלשון שהמשנה נוקטת – פת ומליח. הגדרת הרמב"ם ל'מאכל אחד' מוגדרת כאוסף מאכלים שהתבשלו יחדיו. הרמב"ם מדגיש שמדובר במאכל שהתבשל, משמע שזאת חלק מהגדרתו.

כך גם כותב הרמב"ם לגבי דין 'כל שיש בו':

[ד] קמח של אחד מחמשת המינים שבישלו בקדירה, בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים, כגון לביבות וכיוצא בהן, וכן הדגן שחילקו או כתשו ובישלו בקדירה, כגון הריפות וגרש הכרמל וכיוצא בהן, וכל זה הוא הנקרא מעשה

קדירה, וכן כל תבשיל שעירב בו אחד מחמשת המינים, בין קמח בין פת, בתחילה מברך עליו בורא מיני מזונות.

(שם ד)

נראה ברור, שגם לפי הרמב"ם יהיו מצבים בהם המרכיבים לא התבשלו יחד, ולמרות זאת המאכל יוגדר כ'מאכל אחד'. הרי ברור שאם כל המרכיבים נכתשו יחד לעיסה אחת שאי אפשר להפריד אותה לרכיבים ממנה היא עשויה, יברכו ברכה אחת. אבל, נראה שכוונת הרמב"ם היא שאם בישל את הרכיבים יחד, גם אם הם לא נכתשו יחד, יברכו עליו ברכה אחת. כדבר זה מצאנו בדברי ר' שניאור זלמן מלאדי (להלן: הגרש"ז):<sup>6</sup>

[...] אבל תבשיל העשוי לאכילה הנעשה מתערובת דבש ומינים אחרים שאינם מחמשת מיני דגן אלא כגון פירות וקטניות הולכים אחר הרוב ואם הרוב הוא דבש הוא עיקר ומברך עליו ופותר את הפירות וכן בהיפך אפילו אינם כתושים ומעורבים עמו אלא עומדים בעינם בתוכו כיון שנתבשלו יחד ונעשו תבשיל אחד וה"ה לשאר משקים חוץ ממים אבל אם לא נתבשלו יחד ועירבן לאכלן יחד אין הולכים אחר הרוב אלא צריך לברך על שניהם כמ"ש בסי"ר"ב אלא א"כ אחד מהם עיקר אצלו והשני אינו אלא לתקן ולהכשיר אכילת חברו שאז גם בנתבשלו יחד מברך על העיקר אף אם הוא המועט:

(שולחן ערוך הרב אורח חיים רד, יז)

הגרש"ז מציג שני מצבים, שבהם ניתן להגדיר 'מאכל אחד': 'תבשיל' ו'תערובת חיה'. ב'תבשיל', על אף שהמרכיבים אינם כתושים ומעורבים, הבישול הופך אותם באופן מיידי ל'מאכל אחד'. כמו כן, גם ב'תערובת חיה' יש מקום לראותה כ'מאכל אחד', כל עוד המרכיבים שבה נכתשו והתערבבו יחד, גם אם לא נתבשלו, יש לברך בורא מיני מזונות. לעומת דברי הרמב"ם, שיש צורך שהמאכל יהיה כ'מעשה קדירה', כלומר, שהדגן יכתש, אומר הגרש"ז שגם כאשר הרכיבים לא נכתשו, כל עוד נתבשלו יברכו על כך ברכה אחת.

בדברי החיי אדם נראה שאין חילוק בין מבושל לשאינו מבושל. לגבי דבר שאינו מבושל, כותב החיי אדם:

<sup>6</sup> יש לציין, שאין הכרח בדברי הרמב"ם שיסכים להגדרה המדויקת של 'מאכל אחד' כאשר התבשיל לא התבשל יחד, ייתכן שהגדרתו תהיה שונה מעט, אבל העקרון לפיו יש מאפיין שונה למאכל מבושל ולמאכל שאינו מבושל מופיע בדברי הגרש"ז.



דין 'כל שיש בו'

עירב ב' מינים שאין ברכותיהן שוין כגון בורא פרי העץ עם בורא פרי האדמה וכיוצא בו, אף על פי שבא ליתן טעם, הולכין אחר הרוב, ומברך עליו. ודוקא בענין שאין המעט ניכר. אבל אם כל א' ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל, מברך עליו כל א' ברכתו הראויה לו (מ"א סי' ר"ד ס"ק כ"ה):

(חיי אדם, חלק א נא, יג)

החיי אדם מחשיב 'מאכל אחד' באופן שאין המעט ניכר, אולם אם כל אחד מהמאכלים ניכר בפני עצמו, מברך על כל אחד ברכה בנפרד. במקום אחר, מדייק החיי אדם הגדרה זו, כאשר בדבריו נראה שהגדרה זו נכונה גם כאשר הרכיבים מבושלים:

ה' מיני דגן, בין "גרופיץ" [גריסים – ע"א] או "גאגאליך" [שעורים כתושים – ע"א] שבישל עם שאר מינים כדרך שמבשלין "גרופיץ" עם "בולבעש" [תפוחי אדמה – ע"א] ו"גאגאליך" עם "ארבעס" [קטניות – ע"א], אף על גב דהמין אחר הוא הרוב, כיון שיש בו על כל פנים כל כך מן ה' מינים אלו בענין שאי אפשר לומר שנתבטל לגמרי, מברכין בורא מיני מזונות על ה"גרופיץ". אמנם על שאר המינים צריך עיון, שהרי כיון שהם עומדים בפני עצמם ואינן מעורבין וגם אינו ידוע אם זה מה שמבשלין ביחד היינו שיתנו ה' מינים טעם בשאר המינים, דשמה איפכא היא שהקטניות יתנו טעם ב"גרופיץ". ונראה לי שצריך לברך. אבל אם נתמעכו ומעורבין אף על פי ששאר המינים הם הרוב, וכן "פיינקוכין" [בלניצ'ס – ע"א] מקמח שמטגנין עם ביצים וגבינה, כיון שיש בו על כל פנים קמח ליתן טעם, מברכין בורא מיני מזונות.

(שם נד, ט)

דהיינו, בין כאשר המאכל התבשל ובין אם לא, רק כשנתמעך המאכל לכדי עיסה אחת שלימה, הולכים אחר הדגן בתבשיל ומברכים ברכה אחת – ברכת 'בורא מיני מזונות'.

הפרי מגדים (פתיחה להלכות ברכות, סעיף יא) חולק על החיי אדם וסובר שגם כאשר כל מרכיב ומרכיב ניכר בפני עצמו, הולכים אחר הרוב ומברכים ברכה אחת בין אם המאכל התבשל ובין אם לא התבשל, וכך הוא כותב:

והך תערוכת לאו דוקא שאי אפשר להכיר, [אלא] אפילו כל אחד עומד בפני עצמו נמי בתר רוב אזלינן, דהטעם הוא הכלל כל שעיקר ועמו טפילה הולכין בתר העיקר כמו שכתב הט"ז [ס"ק] א' שם [...].

(פרי מגדים פתיחה להלכות ברכות, סעיף יא)

מסתימת הפרי מגדים משמע שאין חילוק בין מאכל מבושל לשאינו מבושל. המשנה ברורה (ריב, א) פסק את הפרי מגדים להלכה, כאשר בהמשך דבריו, כותב המשנה ברורה שכאשר מדובר בתערובת עם דגן, יש ללכת תמיד אחר הדגן אף שהוא מיעוט. ברם, לא מפורש בדברי הפרי מגדים באיזה מקרה נגיד שיש לפנינו שני מאכלים שונים, שכן בדבריו עולה שאף כאשר כל אחד עומד בפני עצמו נאמר שיש לפנינו 'מאכל אחד'. אם כן, באיזה מקרה כבר לא נאמר זאת? על כן, מבואר בערוך השולחן (ריב, ב) שהמבחן יהיה האם ניתן להעלות את כל המרכיבים בכף כאחד. ערוך השולחן מוסיף ומחדש שגם במצב שהרכיב הטפל בלבד עלה בכף, יש לברך בכל מקרה את הברכה של הרכיב העיקרי.<sup>7</sup>

אם כן, נראה שלשיטת הרמב"ם והגרש"ז, כאשר הרכיבים התבשלו יחד, נגדיר את המאכל כ'מאכל אחד' גם אם הרכיבים לא נכתשו. אבל, אם המאכל לא התבשל, תהיה הגדרה אחרת – בדברי הגרש"ז מבואר שההגדרה היא כאשר המאכל נכתש, אך ברמב"ם לא ניתן להכריע. החיי אדם חולק על שיטות אלו, וסובר שאין הבדל בין מאכל שהתבשל למאכל שלא התבשל – אם המרכיבים נמעכו, נגדיר זאת כ'מאכל אחד'. המשנה ברורה על פי הפרי מגדים סובר שגם כאשר כל מאכל ניכר בפני עצמו נברך עליו ברכה אחת, כאשר בערוך השולחן הגביל זאת למצב בו רכיבים עולים יחד בכף אחת.

לפיכך, כאשר מדובר בתערובת דגן שמרכיביה התערבבו יחד (אף על פי שכל אחד ניכר בפני עצמו), והכל עולה בכף אחת, יש לברך ברכת בורא מיני מזונות. ברור הדבר, שגם במקרה והמרכיבים נתבשלו יחד והגיעו לכדי עיסה אחת, ערוך השולחן יסכים שצריך לברך 'בורא מיני מזונות' כיוון שהכל עולה בכף אחת. על כן, אין הבדל בין אם המאכל התבשל או לא, כל עוד המאכל עולה בכף אחת יש לראות כ'מאכל אחד'.

אם נסכם את דברינו עד כה יוצא שכדי לקבוע ברכת מאכל, בשלב הראשון יש לראות האם יש לפנינו 'מאכל אחד'. נקודת המבחן היחידה, היא השאלה האם כל המרכיבים עולים בכף אחת או לא. במקרה והמרכיבים אינם עולים בכף, יש לברך ברכות נפרדות על כל מרכיב. במידה ויש לפנינו 'מאכל אחד', יש לראות האם הדגן המוסף, נותן טעם בתבשיל או רק לתקן את המאכל. על פי פסיקת מרן השולחן ערוך שציינו לעיל, כאשר הדגן ניתן לצורך הטעמת התבשיל או כדי להשביע, מברכים בורא מיני מזונות. במצב שהדגן לא נותן טעם, יש לברך אחר ברכת העיקר.

ניקח כדוגמה את המאכל שדנו בו לעיל – סלט ירקות מעורבב יחד עם קרוטונים. כאן המאכל לא התבשל יחד, אבל עדיין נראה שיש כאן 'מאכל אחד', שכן ניתן להעלות את

<sup>7</sup> בדברי ערוך השולחן נראה גם כן שהוא חולק על דברי הגרש"ז, וסובר שאין הבדל בין מבושל לשאינו מבושל.

כל התערובת ביחד בכף. לכן, משום שהדגן ניתן לצורך טעם, מברכים על המאכל בורא מיני מזונות. במידה והדגן אינו ניתן לטעם, יש לברך את ברכת העיקר שהיא ברכת הירקות. במצב שבו המאכל אינו מוגדר כ'מאכל אחד' כלל, צריך לברך שתי ברכות נפרדות.

## ה. דיון במאכלים פרטיים

בחלק זה ננסה לקבוע, מהי הברכה של שלושה מן המאכלים המוכרים בימינו: שניצל, קרמבו וצ'ולנט. בכל מאכל, נצטרך לדון בשתי הנקודות שראינו: [א] האם הם נחשבים כ'מאכל אחד' או כשני מאכלים. [ב] האם הדגן שבהם נחשב כנותן טעם. בנוסף, נדון בדיונים פרטיים בכל אחד מהמאכלים הללו. נביא את הדעות השונות, מהעקרונות שמעלים הראשונים עד להתייחסות הפוסקים בימנו.

### ה.1. ברכת השניצל

נחלקו הפוסקים לעניין ברכת השניצל (מאכל המורכב מנתח חזה עוף מצופה בפירורי לחם, שהודבקו באמצעות ביצים וקמח), האם לברך עליו 'מזונות', 'שהכל', או שבכלל יש צורך להפריד את רכיביו ולברך על הציפוי בנפרד ועל העוף בנפרד. כאשר יש כמה נקודות בהם נחלקו הפוסקים.

תחילה, יש לדון האם שניצל מוגדר כ'מאכל אחד' או לא. לעניות דעתי, נראה ברור שיש להתייחס לשניצל כ'מאכל אחד'. אם נלך על פי הגדרת ערוך השולחן, שכל המרכיבים צריכים להעלות בכף אחת, נראה שהטיגון גרם למרכיבים להדבק ולעשותם כדבר אחד מחובר שמאפשר לאוכלם יחד ללא צורך להפריד. לכן, נראה בפשטות שיש לברך ברכה אחת על המאכל, ורק יש לדון מה היא אותה הברכה. וכך באמת נראה ממרבית הפוסקים שאמרו שיש לברך על השניצל ברכה אחת בלבד, וכך אמר לי מו"ר רה"י הרב יצחק שילת.

אולם בשו"ת רבבות אפרים (ג, קכב) נראה שלא הבין כך. שם כתב, שיש לחלק בין ציפוי עבה לציפוי דק. כאשר המעטה הינו דק, פסק לברך 'שהכל' כיוון שאין הציפוי חשוב בפני עצמו והוא אינו עיקר המאכל, ומטרתו רק לתבל, להטעים או להקל על הטיגון. זאת אומרת שגם לדעתו המאכל מוגדר 'מאכל אחד', שהרי אין צורך להפריד ולברך ברכות נפרדות. לעומת זאת, אם המעטה עבה, פסק שיש לברך ברכות נפרדות על כל מרכיב<sup>8</sup>. כלומר, יש

<sup>8</sup> בספר 'זאת הברכה' (עמוד 110) הביא בפסיקתו את ה'רבבות אפרים' וכן את ה'ברכת יצחק' (עמוד ס') שפסק גם כן לברך שתי ברכות נפרדות, אך אחד מ'גדולי הדור' הורה לו שאם הציפוי עבה, צריך לברך 'בורא מיני מזונות' על הכל. על כן פסק, שבשביל לצאת ידי חובת כל הדעות יש להפריד תחילה חלק מהמעטה לעצמו וכן חלק מהבשר לעצמו, ויברך על המעטה 'מזונות' ויכוון לפטור את השניצל על תנאי שזוהי ברכתו הראויה, ואחר כך יברך 'שהכל' על העוף.

לראות את השניצל בתור שני מאכלים נפרדים ולא כ'מאכל אחד', אך נראה לעניות דעתי שהדברים קשים.

אחר שהגדרנו את השניצל בתור 'מאכל אחד', לפי דברינו לעיל יש לבחון האם פירורי הלחם נותנים טעם או לא. מו"ר רה"י הרב יצחק שילת סובר שפירורי הלחם נועדו כדי לא לשרוף את העוף, ולכן פסק שיש לברך על שניצל שהכל. לעומת זאת, רה"י הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל סבר (כפי שנמסרה לנו מפי תלמידו, הרב צבי הבר) שפירורי הלחם נותנים טעם עיקרי וחשוב בשניצל, ולכן פסק לברך מזונות.

הרב דוד יוסף בספרו 'הלכה ברורה' (חלק י עמוד שעד) חילק בין סוגי השניצלים – במידה והציפוי של השניצל עבה וניכר הדבר שנתנוהו על מנת להוסיף טעם, פסק שיש לברך בורא מיני מזונות. אבל, אם הציפוי דק ביותר באופן שניכר הדבר שלא נתנוהו אלא אך ורק כדי שלא יידבק למחבת, מברך עליהם 'שהכל'. הרב דוד מוסיף, ש כאשר האדם מוסיף תבלינים לפירורי לחם, תמיד צריך לברך על השניצל 'מזונות', שאז בוודאי עיקר נתינתם הוא בשביל הטעם.

הרב יצחק יוסף הורה בעבר (וכן בילקוט יוסף רד, ב) לברך על שניצל 'שהכל', אך הרב חזר מדבריו וסובר שכיום מטרת הקמח בשניצל השתנתה ועל כן מברכים 'מזונות'. וכך הוא כותב בתשובה לשאלה שנשאל<sup>9</sup>:

אודות הברכה על שניצל. הנה כיום רוב השניצלים מה שמדבקים אותם בקמח או פירורי לחם, עושים כן להטעים, ולא רק למראה, ולכן יש לברך עליו בורא מיני מזונות, והדריגין למה שפסק מרן בש"ע (סי' ר"ח סעיף ב') כל שיש בו מחמשת המינים אפי' הוא מיעוט ברכתו בורא מיני מזונות [...]

בעבר, לפני כ-20 שנה היו נותנים מעט על השניצל במטרה שיהיה לו חזות טובה, ולא התכוונו להטעים, ולכן היו מברכים על זה שהכל. ועל פי זה כתבנו בספר ילקוט יוסף לברך על שניצל שהכל. אבל כיום ברוב המקומות נותנים את הקמח או פירורי הלחם כדי להטעים, ואזי ברכתו מזונות. וכל שיש ספק בדבר יברך מזונות, כי בלא"ה על הכל אם אמר מזונות יצא, [חוץ ממים ומלח]. וכתב המג"א שכל שבדיעבד יצא לא חיישינן לסב"ל. וברכה מבוררת עדיפא טפי. וכיון שכיום רבים נוהגים לתת קמח בשניצל כדי להטעים, יברכו מזונות.

לעניות דעתי נראה שהמציאות כיום מוכיחה שרוב בני אדם נותנים פירורי לחם בשביל

<sup>9</sup> התשובה מופיעה באתר 'ילקוט יוסף', מכתב מתאריך ט' באייר ה'תשע"ח.

לתת טעם לעוף, שכן אפשר היה לאכול את החזה עוף בלבד כפי המקובל, אולם ישנם גם מצבים שאין פירורי הלחם נותנים טעם. לפיכך, כאשר נבחן את השניצל של היום, נראה שבדרך כלל ישנם שניצלים שציפוייהם מאוד פריך, ומרוב שמרקמם טעים, אם באופן תיאורטי היו מפרידים את הציפוי מהעוף, אפשר היה לאוכלו כמאכל בפני עצמו.

דיון נוסף בברכת השניצל, היא השאלה האם יש ברכה מיוחדת במאכל מצופה. שבט הלוי (ד, קסא) דן בעניין דגים מטוגנים בקמח מצה עם ביצים, וכתב שעל אף שהקמח אינו ניתן לדבק בלבד אלא גם כדי ליתן טעם, יש לברך 'שהכל' כיוון שבדבר המצופה יש לברך כברכת העיקר ולא כברכת הציפוי. עיקר סברתו נובעת מההלכה בשולחן ערוך לגבי ברכת אגוז המצופה בדבש (רב, יג), ששם מרן השולחן ערוך פסק כדעת התוספות (ברכות לח, ב ד"ה משכחת) שמברכים על אגוז המצופה בדבש 'בורא פרי העץ' משום שהדבש אינו בא אלא רק למתק האגוז. מכך מבין שבט הלוי שבדבר מצופה הולכים אחר ברכת העיקר<sup>10</sup>. כך כתב גם הרב אליעזר מלמד כותב בספרו 'פניני הלכה – ברכות' (יא, ה ובהרחבות שם) שעל שניצל מברכים 'שהכל', מהטעם שהציפוי שלו אינו מעורב בתוך המאכל, אע"פ שהציפוי מוסיף טעם, הולכים אחר ברכת העוף (הכלל של רב ושמואל חל רק במאכל שיש בו מחמשת מיני דגן).

אמנם בפסקי הרי"ד מובא חידוש גדול בעניין ברכת מאכל מצופה:

מהכי שמעי' דמלייתות הנאפות בתנור מבשר או מדגים או מגבינה, אף על גב דבשר ודגים וגבינה עיקר, מברכ' עליהו המוציא לחם מן הארץ, דבתר חמשת המינין אזלינן ולא בשר ודגים וגבינה דחשיבי לאינשי, דכי היכי דבמעשה קדירה חשיבי חמשת המינין ומברך עליהן בורא מיני מזונות, הם הכי נמי במאפה תנור חשיבי ומברך המוציא.

(פסקי הרי"ד לז, ב ד"ה אמר רבא)

הרי"ד עוסק בבצק הממולא בבשר או דגים וכדומה (בלשונו: 'מלייתות'), וסובר, שיש לברך על מאכל זה 'המוציא', על אף שהבשר או הדגים עיקר. הסיבה לדבריו היא, שהולכים תמיד אחר חמשת המינים, אפילו כשהם מעטפת לדבר העיקרי. אם נשליך עקרון זה על שניצל, אפשר לטעון שכאשר הפירורי לחם מהווים שכבה עבה, הם יחשבו כציפוי שיש לברך עליו 'מזונות'. אולם נראה שאין זה דיוק מוכרח שכן הרי"ד דיבר דווקא בבצק

<sup>10</sup> אחר בקשת המחילה מכבוד תורתו, נראה לעניות דעתי שאין להוכיח מברכת אגוז המצופה בדבש, שכן הדבש טפל לאגוז מדיני עיקר וטפל על אף שהוא מתקן את האגוז, אך בנידון דידן יש להיכנס לדין 'כל שיש בו' שיש ללכת אחר הדגן גם אם הוא טפל.

שמהווה מעטפת שהוא דבר עיקרי וחשוב ונועד כדי להחזיק הבשר ולא דווקא במאכל שיש עליו ציפוי בלבד.

דיון נוסף שדנו הפוסקים בהקשר ברכת השניצל, הוא בשאלה האם יש לדון אותו מדיני עיקר וטפל ולא מדין 'כל שיש בו', שהרי לכאורה ברור שהבשר הוא העיקר, ולכן גם אם 'טכנית' חל דין 'כל שיש בו', הרי סוף סוף הבשר הוא העיקר.

וכך הרמב"ם פוסק בדיני עיקר וטפל:

במה דברים אמורים בשהיה אותו המין חשוב אצלו ולא היה טפילה, אבל אם היה אחד מחמשת המינים שעירב טפילה אינו מברך אלא על העיקר ופותר את הטפילה [...].

(רמב"ם ברכות ג, ה)

על פי הלכה זו, ניתן להסיק שיש לברך על שניצל 'שהכל', שכן, פירורי הלחם מהווים טפילה לעוף שהוא העיקר. אולם, דבר זה תלוי בשאלה מה מהותו של דין 'כל שיש בו' – האם הוא אומר שבגלל דין כל שיש בו מוכח שהדגן הוא העיקר, או שאף על פי שהוא אינו העיקר יש לברך עליו כעיקר התבשיל. בדברי הרמב"ם (ברכות ג, ו) נראה, שאם הדגן נותן טעם בתערובת, יש לראות את הדגן כעיקר ולא כטפל, ולכן גם כאן נראה שיש לברך בורא מיני מזונות.

המגן אברהם הבין את דברי הרמב"ם בצורה אחרת. המגן אברהם דן במקרה שבו הדגן בא לתת טעם בתערובת, אך הוא טפל באופן מובהק לעיקר, ושם הוא אכן פוסק על פי הרמב"ם שאין לברך במקרה כזה בורא מיני מזונות, וזה לשונו:

נ"ל דאם מפרר מעט לחם דק לתוך השכר חם כדי שיתן בו טעם אינו מברך רק שהכל על השכר ועיין סימן ר"ח סעיף ו'. וז"ל הרמב"ם פרק ג' כל תבשיל שעירב בו א' מה' מינים בין קמח בין פת מברך בורא מיני מזונות ובלבד שלא יהא טפילה בו' ועיין סוף סי' ר"ד והכא הלחם טפל דעיקר כוונתו לשתות השכר והלחם אין בו ממשו' ודבר חשוב.

(מגן אברהם קסח, ל)

המגן אברהם פוסק שצריך לברך 'שהכל' על שכר שפוררו לתוכו מעט לחם, ומוכיח את דבריו מהרמב"ם שפסק לברך 'מזונות' רק כשהדגן עיקר. נראה מדבריו שמקרה זה שייך גם כן בשניצל, שכן הפירורים נותנים טעם בעוף אך טפלים לו, לפיכך, מובן שיש לברך

דין 'כל שיש בו'

על שניצל 'שהכל'. אכן, כך הורה לנו הרב הבר, שהשניצל 'מאכל אחד' אך יש לברך 'שהכל' כיוון שפירורי הלחם טפלים לעוף.

לסיכום: דנו בשני דיונים עיקרים שבעזרתן ניסנו לברר את הברכה על השניצל. ראשית, עסקנו בשאלה האם השניצל נחשב כ'מאכל אחד' – על פי שו"ת רבבות אפרים, בציפוי דק השניצל נחשב 'מאכל אחד' ואילו בציפוי עבה הוא אינו ייחשב כן, אך לפי פוסקים רבים ורבני הישיבה בכללם וכן נראה לעניות דעתי, יש לראות את השניצל כ'מאכל אחד' בכל מקרה.

שנית, ביררנו האם פירורי הלחם נותנים טעם בעוף בשביל להתחייב בברכת בורא מיני מזונות. רבני הישיבה נחלקו בדבר – רה"י הרב יצחק שילת סובר שפירורי הלחם נועדו כדי למנוע את שריפת העוף, לעומת זאת, רה"י הרב רבינוביץ זצ"ל והרב יצחק יוסף סוברים שאכן הם נועדו לתת טעם. הרב דוד יוסף סובר שיש לחלק בין ציפוי עבה שמעיד על נתינת טעם לבין לציפוי דק שאינו מעיד על כך.

דיון נוסף שהצגנו, עסק בבירור ברכת מאכל מצופה המורכב מחמשת מיני דגן. שבט הלוי וכן הרב אליעזר מלמד סוברים שבדבר המצופה אין לברך על הציפוי אלא אחר הדבר העיקרי.

לבסוף, דנו כיצד יש להתייחס לשניצל מדיני עיקר וטפל שכן פירורי הלחם נחשבים כטפילה. מפשט הרמב"ם נראה שכל עוד הדגן נותן טעם יש לראות את הדגן כעיקר, אולם המגן אברהם הבין מדברי הרמב"ם שכאשר הדגן נחשב כטפילה ממש, גם אם הוא נותן טעם, אין לברך 'מזונות'.

למסקנה הלכתית, נראה לעניות דעתי בעקבות הפוסקים, שיש לברך על שניצל 'מזונות' כאשר פירורי הלחם נותנים טעם בעוף, ולכן כאשר הציפוי הינו פריך עד כדי רמה שאפשר לאוכלו בפני עצמו, צריך לברך בורא מיני מזונות, במידה והציפוי אינו מהווה טעם, כגון שהינו דק מאוד או לא מספיק פריך, יש לברך 'שהכל'.

## ה.2. ברכת הקרמבו

ידועה המחלוקת הגדולה בין הפוסקים בדין ברכת הקרמבו. הקרמבו בנוי מבסיס עוגייה אפויה, שעליה מזולף קרם, שלבסוף מתכסה כולו בשוקולד. מצד אחד, אפשר לטעון שהעוגייה והקרם מאכלים ניכרים בפני עצמם, כי ניתן בקלות להפרידם ועל כן צריך לברך ברכה נפרדת על כל מרכיב. מצד שני, יש מקום לומר שהקרמבו 'מאכל אחד' הוא. כיוון שכל כוונתו של האדם לאכול את הקרם, והעוגייה נועדה רק להחזיק את הקרם, צריך לברך 'שהכל' ולפטור בברכה זו את ברכת העוגייה. ננסה לברר דבר זה בסיעתא דשמיא.

הרב דוד יוסף (הלכה ברורה חלק ח עמוד תג) טוען שהקמבו 'מאכל אחד' הוא, ועל כן פסק לברך 'בורא מיני מזונות' על העוגייה ולפטור בכך את ברכת הקרם. אמנם, הרב דוד יוסף סובר שלכתחילה טוב יותר להפרידם – תחילה לברך על העוגייה 'מזונות' ולכוון שלא לפטור את הקרם, ואח"כ לברך 'שהכל' על הקרם. לעומת זאת, אם אוכלים בהתחלה את הקרם לבדו, צריך לברך עליו 'שהכל', ואחר כך, כשאוכלים את העוגייה, מברכים בורא מיני מזונות. בשו"ת מנחת אשר (חלק ב טז, ד) פסק לברך לכתחילה ברכות נפרדות שכן הקמבו אינו נחשב כ'מאכל אחד', והמחמיר יברך 'בורא מיני מזונות' על מאכל אחר ובכך יפטור את ברכת העוגייה.

אם נלך על פי היסודות שבנינו, נראה לעניות דעתי שמאכל הקמבו אינו מוגדר כ'מאכל אחד' כלל, שהרי לא נתבשל כלל, כל שכן שלא נכתש ואי אפשר לומר שניתן להעלות הכל בכף. לכן ברור הדבר שיש לברך ברכה לחוד על העוגייה וברכה לחוד על הקצפת. מקרב רבני הישיבה, רה"י הרב יצחק שילת טוען שבני אדם רגילים לאכול קודם את הקצפת ואז את העוגייה ולכן הוא סובר שיש לברך על 'קמבו' שתי ברכות נפרדות. לעומתו, הרב צבי הבר טוען שאין זה כלל גורף, ודבר תלוי בדעתו של האדם – אם בדעתו לאכול הכל ביחד, מברך ברכה אחת 'בורא מיני מזונות' ופוטר את הכל, ואם הוא מתכנן להפריד את הקצפת והעוגייה מברך שתי ברכות נפרדות.

כעת, יש דיון נוסף, על הצד שיש כאן שני מאכלים שונים, והוא האם העוגייה מפילה לקרם (כמו ב'פת ומליח' (מד, א)). אמנם, לא נוכל להכנס לסוגייה זו באופן מלא במסגרת מאמר זה, אך נביא את ההלכה בקצרה.

מרבן השולחן ערוך פסק את ברכתו של המאכל המזכיר כמעט את הקמבו<sup>11</sup>.

[...] אבל אותם ריקקים דקים שנותנים מרקחת עליהם, הם טפילים לגבי המרקחת וברכת המרקחת פוטרתן.

(שולחן ערוך קסח, ח)

השולחן ערוך עוסק במאכל מעין 'קרקר' ('ריקקין') שמונח מעליו ממרח מסוים ('מרקחת'), ופוסק שיש לפטור את ברכת הריקקים בברכת המרקחת, כיוון שהריקק טפל למרקחת. המגן אברהם (שם, כג) מסביר שהסיבה לכך שאין מברכים על הריקקים היא משום שהם נועדו למנוע לכלוך מהידיים מפני המרקחת.

אולם במקום נוסף, כותב המגן אברהם כך:

<sup>11</sup> וכן הביא הלכה זו גם בסימן ריב, ב, ראה שם.



דין 'כל שיש בו'

אבל במדינות אלו שמניחין המרקחת על הדובשנין שטובים למאכל א"כ כונתו ג"כ לאכילת הדובשנים ומברך עליהם.

(מגן אברהם ריב, ה)

כלומר, גם כאשר העוגייה ('דובשנים') מיועדת לאכילה, כוונתו של האדם לאכול אותה גם כן, ועליו לברך 'מזונות' בנוסף לברכת 'שהכל' שמברך על הקרם. אמנם, כתב מחצית השקל שמברך תחילה על הדובשנים ואח"כ על המרקחת, ורק אם הדובשנים עיקר, אינו מברך על המרקחת.

המשנה ברורה הביא להלכה את מה שכתב בשולחן ערוך הרב (קסח, ט), שיש לברך רק על הדובשנים 'בורא מיני מזונות' ובכך פוטר את ברכת המרקחת. אולם, כותב המשנה ברורה שדין זה שייך דווקא בזמן שנאפו יחד, אבל אם אפה את הדובשנים לבד ואח"כ הניח מעליהם את המרקחת, צריך לברך גם על המרקחת. וזה לשונו:

ופשוט דדוקא שבעת אפייה נאפין ביחד אבל אם אפה הדובשנין לבד ואח"כ מניח עליהם מלמעלה המרקחת אין נעשין המרקחת טפילה להם שכונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין וצריך לברך גם על המרקחת.

(משנה ברורה קסח, מה)

נראה לומר שדינים אלו שייכים גם במאכל הקרמבו, שבו אופים קודם כל את העוגייה ולאחר מכן מזלפים את הקרם, שצריך לברך ברכות נפרדות. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ז, כז) שהמשנה ברורה דיבר דווקא ברקיקין שהניחו עליהם כמות מרובה של מרקחת<sup>12</sup>.

### ה.3. ברכת הצ'ולנט

מאכל הצ'ולנט או בשמו הנוסף 'חמין' נעשה בעיקר מבישול חתיכות תפוחי אדמה ובטטה, יחד עם שעועית וגריסי חיטה. מאכל הצ'ולנט מגיע בשני סוגים שונים: ישנו סוג אחד, שבו הצ'ולנט מורכב ממינים נפרדים לגמרי וניכרים כל מרכיביו בפני עצמו. והסוג השני, שבו כל מרכיביו התבשלו לכדי עיסה אחידה כך שלא ניתן להפרידם בקלות. להלן

<sup>12</sup> עתה יש לדון בדיני קדימויות, אך לא נוכל להאריך במסגרת מאמר זה ביסודות הדין. להלכה, נראה לעניות דעתי כדעת הרב דוד יוסף שיש לברך על פי דרך האכילה של האדם (אמנם הוא סובר שקרמבו הוא מאכל אחד, אך פוסק שכן הדין במקרה של הפרדה). אם האדם רגיל להפריד בין העוגייה לקצפת, יברך קודם 'בורא מיני מזונות' על העוגייה ואז יברך 'שהכל' על הקרם. אם בדעתו לאוכלם בלי להפרידם ואוכל תחילה מן הקצפת, יברך עליו 'שהכל' וכשיגיע לעוגייה יברך בורא מיני מזונות. וכן להפך, אם אוכל את העוגייה ולאחר מכן את הקצפת, יברך 'מזונות' על העוגייה ואז 'שהכל' על הקצפת.

נדון מתי ייחשב הצ'ולנט 'מאכל אחד' ומתי לא. וכן נראה האם גריסי חיטה נחשבים כנותני טעם לשאר המרכיבים.

החיי אדם שציינו לעיל בהגדרת 'מאכל אחד' נוקט בדוגמה של מאכל הדומה למאכל הצ'ולנט ושם כתב, שרק אם נמעכו המרכיבים יש לברך 'מזונות', אך כאשר כל מרכיב ניכר בפני עצמו, יש לברך עליו ברכות נפרדות. אם כן, ניתן לומר על פי החיי אדם שכאשר בצ'ולנט כל המרכיבים התמעכו, יש לראותו כ'מאכל אחד'. גם ערוך השולחן שציינו בדיון 'מאכל אחד', נוקט מאכל המזכיר את הצ'ולנט, וכפי שראינו שם, הוא סובר שכל עוד המרכיבים עולים בכף אחת הוא נחשב כ'מאכל אחד' וכך גם נפסק בספר 'זוהר בברכה'. רה"י הרב יצחק שילת סובר שלא ניתן להגדיר את הצ'ולנט בתור 'מאכל אחד' משום שכל רכיב ניכר בפני עצמו (כיוון שייתכן מצב שלא יעלו גריסים בכף, אין פה 'מאכל אחד', וממילא לא שייך דין כל שיש בו ואין לברך 'בורא מיני מזונות' אלא ברכות נפרדות)<sup>13</sup>. אמנם, בספר פניני הלכה (ברכות יא, ד) מסתפק האם הצ'ולנט נחשב כ'מאכל אחד' שכן תפוחי האדמה והבשר ניכרים בפני עצמם מרוב גודלם ועל כן סובר שיש לברך ברכות נפרדות. לפיכך, בכדי להגדיר את הצ'ולנט בתור 'מאכל אחד' צריך לבחון האם כל העיסה עולה בכף אחת כפי שהגדרנו זאת לעיל, וכך גם סובר הרב צבי הבר.

עתה, בשביל לדעת האם יש לברך על צ'ולנט 'מזונות', יש לדון קודם האם הגריסים נותנים טעם לכל שאר המרכיבים. רה"י הרב יצחק שילת טוען שהגריסים נותנים טעם, אך אינם חשובים מספיק בתערובת. לעניות דעתי הגריסים נועדו בעיקרם כדי להשביע, אך מסתבר לומר גם כן, שהינם נותנים טעם בתבשיל.

לכן, נראה לעניות דעתי שיש לבחון את ברכת הצ'ולנט על פי הסוג העומד לפני האדם. כאשר הצ'ולנט הינו עיסה אחת שלמה, שאין כל מרכיב ניכר בפני עצמו והכל עולה בכף, יש לברך ברכת 'בורא מיני מזונות'. אולם במידה וישנם חתיכות תפוחי אדמה או בשר גדולות שניתן לזהות שהם עומדים בפני עצמם, יש לברך עליהם ברכות נפרדות.

<sup>13</sup> כך הרב כתב לי בתכתובת במייל:

[...] לענ"ד אם אין כמות משמעותית של גריסים בצ'ולנט כך שבכל כף שלוקחים הם נמצאים – יש לברך עליו שתי ברכות, לחדוד על הגריסים מזונות ולחדוד על השאר בפה"א. אמנם אין ספק שהגריסים אינם לדיבוק אלא לטעם, אבל אין להם חשיבות בתערובת עד כדי להחשיב הכל לתבשיל אחד ולברך רק מזונות אע"פ שהם מיעוט (כדין תבשיל שיש בו מיני דגן). לעומת זאת, אם יש בצ'ולנט גם חתיכות בשר והן מיעוט לעומת התפוח"א, חומוס וכו' – אין צורך לברך על הבשר בנפרד אלא הולכים אחרי הרוב והמיעוט נחשב לטפל. בברכת עלייה בתורה, יצחק

## סיכום והלכה

בגמרא מופיע דין 'כל שיש בו' האומר שבכל תערובת שבה נמצא דגן, יש לברך תמיד ברכת בורא מיני מזונות. בראשונים מבואר שרק במצב והדגן נמצא בתערובת אחידה יש לברך 'מזונות', על כן, נחלקו האחרונים בהגדרת 'מאכל אחד'. להלכה, נראה שיש ללכת אחר הגדרת ערוך השולחן שכל עוד המרכיבים עולים בכף אחת יש לברך ברכה אחת, אף אם כל רכיב ניכר בפני עצמו. על הגבלה זו, הוסיפו הראשונים הגבלות נוספות. בדברי מרן השולחן ערוך נראה שהדגן צריך לתת טעם במאכל או להשביע את בני האדם.

בעניין ברכת השניצל, נראה לעניות דעתי שיש לראותו כ'מאכל אחד' ועל כן יש לברך 'מזונות' כאשר פירורי הלחם נותנים טעם בעוף. במידה ואינם נותנים טעם, יש לברך 'שהכל'. אם פירורי הלחם פריכים עד לרמה שבאופן תיאורטי אדם היה יכול לאוכלם בפני עצמם ברור שניתנו לצורך טעם. לעומת זאת, רה"י הרב רבינוביץ' זצ"ל והרב יצחק יוסף לא חילקו בין המקרים ופסקו שתמיד מברכים 'מזונות' משום שפירורי הלחם נותנים טעם. לעניין ברכת הקרמבו, נראה לעניות דעתי שהוא יוגדר כשני מאכלים ועל כן יש לברך ברכות נפרדות וכך נפסק במנחת אשר.

בדין ברכת הצ'ולנט יש לתלות את הברכה בהעלאת כל המרכיבים יחד – במידה וכל המרכיבים עולים בכף אחת, יש לברך בורא מיני מזונות (שהרי הגריסים נועדו כדי לתת שובע לבני אדם). אך אם כל מרכיב ניכר בפני עצמו צריך לברך ברכות נפרדות.